

Kısık
f25

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI/ 109

Elmalele

M.HAMDİ YAZIR

SEMPOZYUMU

4-6 EYLÜL 1991

SEMPOZYUM

ANKARA - 1993

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Mesrutiyet Cad.Bayındır Sk. No:55 • Kızılay/ANKARA
Tel:418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Telex:43 433 tdvk tr. • Fax:417 00 09

Yayın No - 109
Sempozyumlar-Paneller Serisi - 1

ISBN 975-389-105-9
93.06.Y.0005.109

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

ELMALILI HAMDİ YAZIR'IN BİR GAZELİ ETRAFINDA

Muhsin MACİT

Hamdi Yazır denilince hemen akla onun âlim kişiliği ve özellikle de "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsiri gelir. Çünkü, Hamdi Yazır herşeyden önce büyük bir müfessirdi. O, aldığı eğitim ve yetişmesi bakımından Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan aydınlar silsilesinin son halkalarından biriydi. Osmanlı aydınının, günümüz insanınca pek anlaşılmayan önemli bir vasfı vardı: Geniş bir tecrübe ve bunun doğal sonucu olarak farklı alanlarda başarılı olmak. Meselâ, hem müderris hem şair olmak, hem iyi bir komutan hem de iyi bir musikişinas olmak... Bu zinciri uzatmak mümkün. Bu tutum Cumhuriyet'in ilk yıllarında varlığını devam ettirmiş ve hatta istisnâlarıyla günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca milletimizin şiirle ilişkisi diğer sanat dallarına nazaran daha köklü ve daha tutarlı. Her nedense hüznümüzü, neşemizi, öfkemizi hülâsa bütün duygularımızı yahut aklımızın sınırlarını biraz zorlayan ve gönlümüzü harekete geçiren her titreşimi veya sarsıntıyı şiirle ifade etmeye yatkınız. Hamdi Yazır'ın şiirlerini de onun Osmanlı kültürünü tevarüs ve şiir dünyamızın havasını teneffüs etmiş olmasının ürünleri olarak değerlendirmek mümkün.

Hamdi Yazır'ın Edebiyat sevgisiyle Farsça öğrendiğini, divan şiirini ve bu şiirin boy verdiği zemini çok iyi tanıdığını yakınları ve dostları söylüyorlar. Bu ilgisi elbette okuma seviyesinde kalmamış; kendileri de zaman zaman Farsça ve Türkçe şiirler yazmışlar. Bize iki manzume, bir tarih beyti ve "Biz Neyiz" başlıklı bu gazeli veren Yazır Hoca'nın yeğeni Fatma Paksüt dayısının ara sıra, özellikle de neşeli olduğu günlerde kendilerine şiir okuduğunu ve hatta büyük bir şiir defterinin bulunduğunu ifade ediyor. Ne yazık ki, bu şiirlerden bize ulaşanlar bir gazel ve üç manzumedan ibâret.

"Biz Neyiz" başlıklı şiir, yirmi bir beyitli bir gazel. Arûz vezninin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmış. Hemen hemen hiç arûz kusuru yok. Vezin, kafiye ve redif gibi nazım tekniğiyle ilgili biçimsel özellikleri bakımından mükemmel bir manzûme. Nazım tekniğindeki bu olgunluk hakikaten Hamdi Yazır'ın daha başka şiirlerinin olduğu hu-

susundaki rivâyetler üzerinde kuşku bırakmayacak kadar. Bu gazelde “girmiş çıkmışız” ifadesi redif olarak kullanılmış. Şiire, bütünü dikkate alınarak bakıldığında “girmiş çıkmışız” ifadesinin insanın dünyaya gelişinden tâ ötelere göçüşüne kadarki zaman diliminin sınırlarını yahut sınırlılığını vurguladığı görülecektir. Redif, şairin aynı konu üzerindeki düşüncelerini bütün boyutlarıyla verme imkânı sağladığı gibi şiirin çağrışım dünyasını da zenginleştirir. Bu itibarla burada sözünü ettiğimiz “Biz Neyiz” başlıklı gazel “insan nedir” sorusunun şiir formunda cevabı niteliğini taşıyor. Buna göre insan, toprağa düşmüş bir damla. Yaratılırken meleklerle imtihan olmuş. Sonra gâh bulut, gâh şimşek; gâh gül kokulu, sümbül edâlî olmuş. Bütün bunları söylerken Hamdi Yazır, üçüncü şahıs ağzından nakletmiyor. “Girmiş çıkmışız” redifini tekrarlayarak bu oluş hâlinin içinde insanın varlığını devam ettirdiğini ifade eder. Bunu yaparken tahkiyeye başvurmaz. Bir ânı, bir safhayı insanın idrâk seviyesini pek de zorlamayacak bir anlatım tarzıyla dikkatlere sunar. Zaman zaman da coşkunu ifade etme zorunluluğunu hissederek:

*Geh coşmuş dîde-i şeydâda seyl-âb olmuşuz
Geh tutuşmuş sîne-i Sinâya girmiş çıkmışız*

“Biz Neyiz” başlıklı bu manzûmede baştan sona “Hanefi-meşreb” bir İslâm âliminin çerçevesindeki objelerle kurduğu bireysel ilişkinin din nokta-i nazarından ele alındığını görüyoruz. Bir anlamda müslüman insanın hayat karşısındaki tavrının, hayatı algılama biçiminin ifadesidir. Bu ifade biçimi özû itibariyle soyutlamaya dayanıyor. Zaten İslâm estetiğinin hâkim karakteri de soyutlamadır. Bu soyutlama mecaz ve istiarelerle yapılır. Onun için Hamdi Yazır alegorik bir anlatım tarzını benimsiyor.

Bu gazeldeki ifadelerle göre müslüman insan, bu dünyada marifet çeşmesinden vadilere akan su, veliler meclisinde ayak tozu, fakirlikle övünen gönül adamı ve kulluk bilinciyle takvâ sahibi olan insandır. Hamdi Yazır bunları sıraladıktan sonra diyor ki:

*Zülfe el sundurmadık ruhsâra toz kondurmadık
Zulme divân durmadık belvâya girmiş çıkmışız*

Yukarıdaki beyitte dile getirilen düşünce müslümanın dünyadaki konumunu ve tercihlerini büyük ölçüde belirleyen soylu bir davranışın ürünüdür. Ancak, bu davranış biçimini sergileyebilmek için “ölmeden önce öldük” diyebilme hakkına sahip olmak lâzım. Eğer bu hakkı kazanarak ölebilirsek şüphesiz bir gün toprak da neşemizden feyizlenir; çünkü biz “ney”e girmiş çıkmış olan “ledünnî” nağmeyiz:

*Neş'emizden feyz alır toprak da bir gün şüphesiz
Bir ledünnî nağmeyiz kim nâya girmiş çıkmışız*

Hamdi Yazır'ın "girmiş çıkmışız" redifli gazeli etrafındaki bu kısa gezintiden sonra onun elimizde bulunan iki manzume ve bir tarih beytine de değinmek istiyorum.

Bu manzumelerden biri Hamdi Yazır'ın sevdiği bir arkadaşının kabir taşına yazdığı şu şiiirdir:

*Bir Hak idi matlûbun cihânda
Matlûbu bulup likâyâ gittin
Dünya nazarında hiçti Feyyâz
Allah deyip Hudâ'ya gittin
Tatlıydı dilin güzeldi hulkun
Neş'enle reh-i rızâyâ gittin
Şan işte odur ki öldüğün gün
El ağıladı sen safâyâ gittin*

Türk şiir geleneğinde ölüm üzerine yazılmış eserlerin önemli bir yeri vardır. A. Hamdi Tanpınar "... İslâm edebiyatlarında kitâbe-i seng-i mezâr, ölüm tarihi gibi âdetâ müstakil bir nev'i bile doğuran mersiye şiirine garpten daha fazla tesadüf edildiğini" söyler. (19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1982, s. 537). Bu yüzden şiirle içli dışlı olan hemen her insanın ölüm karşısındaki tavrını, çok kere şaşkınlığını ifade eden bir veya birkaç manzumesi vardır. Yukarıdaki manzûmede biz, samimi ve mütevekkil bir insanın ölümü nasıl munisleştirdiğini görürüz.

Hamdi Yazır'ın hat çalışmasıyla ilgili bir manzumesi daha var elimizde. Bu dörtlükten onun "kalem güzeli"yle tanış-biliş olduğunu anlıyoruz:

*Hattım felekte böyle bir nazım buldu ammâ
Kaddim de dâla döndü ömrümce meşk yüzünden
Manâ iken murâdım nakşında derde düştüm
Gönlüm ne çekti bilsen dünyâda aşk yüzünden*

Şu tarih beyti de torunu Ömer Farûk'a armağan olarak yazılmıştır:

*Armağan yazdı deden Hamdi bu tarihi sana
Bârekallah gözümün nûru Ömer Fârûk'a(1352)*

Görüldüğü üzere Hamdi Yazır Hoca'nın elimizde bulunan bu manzumeleri onun farklı bir yönünü, şiirle olan münasebetini ortaya koymaktadır. Çok yönlü bir müfessirin kalem tecrübeleridir bu manzumeler.

BİZ NEYİZ

*Hâke düşmüş katreyiz deryâyâ girmiş çıkmışız
Gâh serrâyâ gehû darrâyâ girmiş çıkmışız*

Pür gubâr olsak da pâkiz bir Hanefi meşrebiz
 Dâmeni kirletmeden dünyâya girmiş çıkmışız
 İmtihân olmuş meleklerle dem-i tahmîrde
 Hücjet almış menzil-i esmâya girmiş çıkmışız
 Geh sehâb olmuş ser-i gülşende seyrân etmişiz
 Geh şehâb olmuş akıp feyfâya girmiş çıkmışız
 Geh semenden neş'e gülden bûy sümbülden edâ
 Gâh berkten nûr alıp minâya girmiş çıkmışız
 Geh coşmuş dîde-i şeydâda seylâb olmuşuz
 Geh tutuşmuş sine-i Sinâya girmiş çıkmışız
 Silmişiz âyine-i idrâki jeng-i ye'sten
 Her seherde başka bir meclâya girmiş çıkmışız
 Çeşmesâr-ı ma'rîfetden akmışız vâdilere
 Gâh bir suğrâya gâh kübrâya girmiş çıkmışız
 Yerden uçsak da sezâdır kimseye bâr olmadan
 Evliyâ bezminde hâk-i pâya girmiş çıkmışız
 Biz ki genciz reng-i hunîninden revnak bulmadık
 Şöyle yanından geçip hücrâya girmiş çıkmışız
 Fakrı fahretsek ne var zakkuma rağbet etmeyip
 Biz günâ-yı kalb ile kimyâya girmiş çıkmışız
 Âsumân görmüş süzölmüş kürsiden inmiş yere
 Bu riyâsız kubbe-i hadrâya girmiş çıkmışız
 Nefsi tenzih etmeyiz tahdîsten de geçmeyiz
 Ke's-i nâ-pâk içmeyiz takvâya girmiş çıkmışız
 Zülfe el sundurmadık ruhsâra toz kondurmadık
 Zulme divân durmadık belvâya girmiş çıkmışız
 Çok görülmez mescid ü meyhânededen dür olmamız
 Biz kuyâm u ka'deden imâya girmiş çıkmışız
 Ölmeden öldük cevâbın önce verdik Münkerin
 Rûh olmuş ma'ser-i ahyâya girmiş çıkmışız
 Meh girer âhîr mehâka nev-i hilâl olmak için
 Bizde bir ferdâ için sevdâya girmiş çıkmışız
 Ahmed-i Muhtâr elinden içmek üzre keuseri
 Bezm-i Musâ'dan dem-i İsâ-ya girmiş çıkmışız
 Neş'emizden feyz alır toprak da bir gün şüphesiz
 Bir ledünnî nağmeyiz kim nâya girmiş çıkmışız
 Vech-i Hak'dan başka herşeyde helâki görmüşüz
 Biz bu istisnâ için eşyâya girmiş çıkmışız
 Hamdi nisyân etme yavrum âhîr-i da'vâ odur
 Bil livau'l-Hamdî'yiz imzâya girmiş çıkmışız.
 Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün